

Loren Edizel'le Söyleşi: Smyrna'nın İzinde Bir Romancı

Altuğ Akın*

İzmir doğumlu yazar Loren Edizel, İzmirli çevirmen Roza Hakmen ve İzmirli yayınevi Delidolu, Smyrna'nın son günlerini anlatan *İzmir Hayaletleri* (3. baskı, 2017) romanı için bir araya geldi. İzmir'in geçmişine dair son dönemde sayıları artan kurmaca eserler arasında dikkat çeken *İzmir Hayaletleri* hakkında Loren Edizel'le 22. TÜYAP Kitap Fuarı için İzmir'e geldiğinde konuştuk.

İzmir Hayaletleri bir yanıyla bir Smyrna hikâyesi, bir yanıyla da ailenizden izler taşıyan bir roman. Kitabı babanıza adanmışınız ve belli ki kendisi sizin için önemli bir ilham kaynağı. Dolayısıyla babanızdan, ailenizden başlamak yerinde olacak.

Babam Jak Edizel 1913 İzmir doğumlu bir ressamdı. Ailesi İtalyan kökenli. Annesi bildiğimiz kadarıyla Manisa, Kırkağaç'ta doğmuş. Anne tarafım da İtalyan. Yüzyıllar önce Sakız Adası'ndan İzmir'e gelmişler. Sakız'da yaşayan Cenevizlilerdendiler anladığım kadarıyla. Birbirlerini İzmir'de bulmuşlar ve evlenmişler.

Babanızın ressam olması romanda da izlerini gördüğümüz ilginç bir detay. Bu nasıl olmuş? Mesela ticaretle uğraşan bir ailenin çocuğu olarak mı ressamlık yapmış?

* İzmir Ekonomi Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü

Demem şapkacıymış zamanında. Babaannem, dedem öldüğü zaman şapkacılığa devam etmiş ve daha sonra amcalarımdan biri de bir şapkacı dükkânı açmış. Yani ailede bir şapkacılık geleneği var. Büyükanne bir kız kardeşi ise resim yaparmış. Çok marifetli bir insanmış, terzilik de yaparmış. Babam çok ufakken resme meyilliymiş. Büyükanne çok fakir oldukları halde, ona kalemler almış ve babam resim yapmaya böyle başlamış. Çok da önem vermişler. Teyzesi resimlerini satın alıyormuş, bu şekilde ona galiba cesaret vermişler, "sen resim yapmaya devam et" demişler. Galiba St. Joseph Lisesi'nde okurken de resme devam etmiş. Ardından Marsilya'da güzel sanatlar okuluna gitmiş. Orada öğrenim görmüş. Ressamlığı oradan geliyor.

Belli ki babanız ve diğer aile büyüklerinden dinlediğiniz hikâyeler, anlatılar İzmir Hayaletleri'nin ortaya çıkışında etkili olmuş.

Muhtemelen. Babam küçükken İzmir'e taşınmışlar ve yangın olduğunda Aya Katerina'da yaşıyorlarmış. Büyükbabam savaşta şehit olduğu için ninem sekiz çocukla dul kalmış, çocukları kendi kendine büyütmüş. Savaş yıllarında büyük zorluklar çekmiş. İzmir'den çocukları alıp Bayraklı'ya doğru yola çıkmış, "yangın geliyor, kurtulalım" diye. Ve sonra, her şey yatışınca döndüğünde evi bulamamış, ev tamamen yok olmuş.

Bu hikâyelerle büyüdüm. Babam da hep anlatırdı. Mesela Kültürpark'a gezmeye gelirdik, hayvanat bahçesinin oralarda "Bak, evimiz buradaydı" derdi. Onun kafasında eski İzmir'in bir hatırası vardı ve sanki hep bizim İzmir'imizle örtüşürdü.

İzmir'de prenses gibi büyütülmüştüm ve Kanada'da kendimi yapayalnız buldum.

Oldukça erken bir yaşta İzmir'den ayrılıp Kanada'ya yerleştiniz. İzmir'den ayrılmak, yakın zamana kadar sıklıkla karşılaşılan bir durumdu. Sizin ayrılık hikâyeniz nasıl?

Loren Edizel

17 yaşında ayrıldım İzmir'den. Lise biter bitmez, 1979 yılında, üniversite için Kanada'ya gittim ve o zamandan beri orada yaşıyorum. Macera arayan birisiydim ve kendimi bulmak istiyordum, herkesin o yaşlarda yapmak istediği gibi. Aslında benim için evden ayrılmak çok zor oldu. Çok korumacı, klasik bir Akdenizli ailenin içinden çıktım. İzmir'de prenses gibi büyütülmüştüm ve Kanada'da kendimi yapayalnız buldum. Değişik bir kültürün, daha soğukça bir kültürün içinde. Başlangıçta çok zor geldi ama kendimi bulmama da yardım etti. İnsan nereden cesaret alacağını bu şekilde, yalnızken öğreniyor.

Genelde, kentler romanların arka planında dururlar, hikâyelere zemin oluşturmalarıyla yetinilir. Ancak İzmir Hayaletleri'nde Smyrna yani eski İzmir, adeta bir ana karakter.

Evet, İzmir kahramanlardan biri aslında. Sanıyorum ki İzmir'in yaşadığı bir travma var. Eski İzmir ile yeni İzmir arasında bir kopukluk var. Ben eski İzmir hikâyeleriyle büyüdüm ve sonra İzmir'den ayrıldım. Yani İzmir'in yaşadığı kopuşu aslında değişik bir düzlemde ben de yaşadım, İzmir'den uzaklaştım. Belki de bu yüzden İzmir her zaman hayalimde yaşayan bir insan, bir akraba, bir sevgili gibi kaldı. Denizi, ışığı, insanları...

Ve o uzaktaki insan, akraba ya da sevgili, romandaki bir karaktere dönüştü.

Evet. Ve sınırim gidişle insanın yaşadığı yas veyahut gurbet hissi, sanki bir bavul oluyor. Onun içinden çıkanlara bakmam, İzmir'in hikâyesini yazmamı kolaylaştırdı belki de. Hatta belki de o ayrılık ve beraberinde getirdiği bavulun varlığı sayesinde *İzmir Hayaletleri* ortaya çıkabili.

Özellikle son dönemde İzmir'le ilgili roman, film, dizi gibi kurmaca işlerde gözle görülür bir artış var. Ve bu işlerin ciddi bir kısmı İzmir'le doğrudan bir bağı olmayan ellerden çıkıyor. Muhakkak ki onların anlattığı İzmir ile sizin birebir hikâyelerden, ailenizden duyduklarınızdan hareketle yaşadığınız kente dair anlattıklarınız arasında bir fark var. Belki de "İzmirli gözü" diye bir şeyden bahsedebiliriz ve sizin romanınızda bu çok hâkim: Dışarıdan bakıldığında es geçilebilecek çok ince detayları yakalamışsınız. Sizi biraz zorlamak pahasına sorayım: İzmirli olmasaydınız romanınızda nasıl bir İzmir çıkardı ortaya, bunu tahayyül edebiliyor musunuz?

Bilemiyorum. Çünkü galiba İzmirli olmamın, Levanten olmamın, bütün bu birikimimin sonucu bu kitap. İstanbullu olsaydım İzmir üzerine kitap yazar mıydım? Bilemiyorum. Belki yazardım. Çünkü aslında İzmir'de yaşananların ilginç bir an, tarihe geçmiş, çarpıcı ama çok da bakılmamış bir an olduğunu düşünüyorum. Ve bu sanıyorum ki yaratıcılık açısından işlenmesi ilginç bir konu. Yine de herhalde bu kadar yakın ve İzmir'in ana karakterlerden biri olduğu bir roman olmazdı da belki daha uzaktan, arka plandan anlatılırdı.

Akdeniz havzası aslında ufak ve kapalı bir coğrafya.

Romanın tümünde güçlü bir Akdeniz bağlamı var. O kadar çok yerde Akdeniz şehirlerinin isimleri geçiyor ki: Bir Malta meyhanesi, Marsilya'daki bir akraba veya göç etmek üzere düşünülen Sakız ya da Sisam adaları. Romanda İzmir'in diğer tüm özelliklerinden ziyade Akdenizliliği öne çıkmış. Sınırim bu İzmir'e bakış açınızın yansıması.

Evet, öyle görüyorum. Çünkü bildiğim kadarıyla İzmir bir ticaret şehri olduğu için bu kente Akdeniz'den çok gelen olmuş. Adalardan, Yunanistan'dan, Lübnan'dan... İzmir ticari bir odakta aslında. Sanıyorum ki bu yüzden, 18. yüzyıl öncesi ve sonrasında, birçok değişik kültürün geçtiği, birçok değişik insanın geldiği ve beraber yaşadığı bir yerd. Onun için bir Akdenizlilik var. Akdeniz havzası aslında ufak ve kapalı bir coğrafya. Ve antik zamanlardan beri bu coğrafyanın insanları havzada hareket halinde. Bana öyle geliyor ve İzmir'i de bu tablonun içine yerleştiriyorum.

İzmir Hayaletleri bu dinamik coğrafyada yaşanan acı bir dönemi, savaş yıllarını ve yangına giden süreci ele alıyor. Anlatınızın merkezinde soyadından kaynaklanan bir karmaşa nedeniyle haksızlığa uğrayan, büyük bir acı yaşayan bir aile var. Ailenin soyadı ve dolayısıyla kimliği hayatı ama bu noktayı muğlak bırakıyorsunuz.

Levanten kimliği çok karışık aslında. Kendini İtalyan olarak düşünen insanların arasında Ermeni de vardır, Türk de vardır. Biraz bunu ortaya koymak istedim. Bu çok karışık bir kimlik. Böyle bir şey olmuş olabilir. Çünkü çok dil konuşan ve soyadları karışan bir grup. Soyadı Kanunu ile soyadları yeniden icat edildi. Bunlar yaşanan şeyler sanıyorum. O muğlaklık aracılığıyla bir soru soruyorum aslında kitapta.

Benzer bir şekilde romanda Levanten sözcüğü çok az geçiyor, neredeyse hiç geçmiyor. Bu da bilinçli bir tercih galiba, değil mi?

Evet, çünkü kimlik bence çok sıvı bir şey. Kimlik, aidiyet... Ben böyle şeylerin çok gerçek olduğuna inanmıyorum. Çünkü hepimiz karışığız. Bu topraklarda yaşayan insanlar; gelen, giden, karışan. Kimlikleri belirli bir aidiyete indirgemek bence yanlış, yetersiz. Bunun için kimlikleri açık tutuyorum. Aslında kitabı yazmamın sebeplerinden biri bu. Kimliklerin kemikleşmesi, insanlara emperyalizmle birlikte gelen, milliyetçilikle gelen yapay bir ek. Mahallede yaşayan insanlar her yerdendi, her şeyi yapıyorlardı, birbirlerini seviyorlardı. Kimin babası ne idi, kimsenin umurunda değildi aslında. Sanırım bu durumu gün ışığına çıkarmaya çalıştım.

Bu yaklaşımınız, İzmir'in mazisinde yaşanan acılara yaklaşımınızı da etkilemiş sanki.

Evet, yani benim için önemli olan herhalde sıradan İzmirlielerin maruz kaldıkları. Olayları biliyoruz. Arka planda emperyalizm var, ulusalcı akımlar var ve bunun İzmir'de yarattığı hasarlar var. Fakat, ön planda insanlar var. Orada yaşayan, arkadaş olan, dost olan, en azından komşu olan insanlar mevcut. Herhalde benim bakışım daha hümanist, daha anti-sömürgeci olarak ifade edilebilir. İnsanı odağa alıyorum ve zedelenen insanlara bakıyorum. Bu akımlar yüzünden ellerinde olmadan içinden geçmek zorunda kaldıkları zorluklara bakıyorum. Kurbandılar. Öyle görüyorum. Rum'u, Türk'ü hepsi kurbandı.

"Hep beraber bir şeyler yaptık ve hepimiz kurban olduk" pozisyonundan sanki "hadi, bu durumdan beraber çıkalım" önerisine uzanılırsanız romanda. Bu doğru bir okuma mı?

Ve çıkılabilir. Yalnızca beraber çıkılabilir.

Bugün İzmir'e baktığım zaman çok ileri, kozmopolit olmak isteyen ve olabilecek bir şehir görüyorum.

Bu beraberlik, belki biraz zorlarsak Smyrnalılık diye adlandırabileceğimiz bir yaşam biçimine, sizin çizdiğiniz bir Smyrnalılar tablosuna dayanıyor sanki. O zamanın Smyrnalılarının izlerini, bugünün İzmir'ine baktığınızda görebiliyor musunuz?

Evet, görüyorum. Bence Smyrnalılık bir şekilde, değişik bir şekilde devam etti; sanıyorum bu birikim kaldı. Savaşa rağmen, yangına rağmen, parçalanmalara rağmen bu bağlar kopmadı aslında. Geride kalanlar bu bağları içselleştirdi. Ve sanıyorum ki geçmişe bakınca yaşanan olaylar adeta bir delilik olarak değerlendiriliyor, İzmirli tarafından da. Bugün İzmir'e baktığım zaman çok ileri, kozmopolit olmak isteyen ve olabilecek bir şehir görüyorum. Sanıyorum ki İzmirli dünyaya daha açık olabiliyorlar. Ayrıca şehrin çok ekolojik bir düşüncesi var mesela. Tramvay, metro, deniz kıyısının geliştirilmesi, sanki İzmir'de çok ileri bir düşünce mevcutmuş gibime geliyor.

Romanınızda doğa önemli bir faktör: Deniz, yazın sıcağı veya çok şiddetli bir yağmurun yağması ile her şeyin bir anda durması... Sanki İzmir'in doğayla olan münasebeti sizin için de çok belirleyici bir ilişki, değil mi?

Evet. Küçüklüğümden beri sanıyorum ki, belki babam yüzünden, doğa benim için çok önemli bir kavram oldu. Annem de doğaya çok bağlıydı. Sanırım bununla büyüdüm ve İzmir'in doğasının güzelliği beni her zaman çok etkiledi. Sanıyorum ki İzmir'in doğası çok insana yakışan bir doğa, İzmir kolaylıkla yaşanılır bir şehir bu yüzden de. Ilımanlığı, denize yakın olması... Güzel bir şehrin sanırım insanın ruhundaki bazı güzelliklerin ortaya çıkmasını sağlayan bir etkisi var.

Pieter Bruegel, *De boerenbruiloft* (Köy Düğünü) (1567), ahşap panel üzerine yağlıboya, Viyana Sanat Tarihi Müzesi

Romanı okurken birkaç kısım beni çok heyecanlandırdı. Bunlardan biri Keros Efsanesi. Amazon kraliçesi Smyrna'ya âşık olan zaman tanrısı Keros'un hikâyesi.

Bu bölümü ben de çok zevk alarak yazdım. Nasıl geldi bilmiyorum. Sanırım aniden, bir anda geldi. Oturdum yazdım, üstelik çok eğlenerek.

Romanın kapanışında tekrar Keros'a dönmüştünüz. En son cümle ona bağlanıyor.

Evet. İzmir mitolojiyle çok iç içe bir şehir. Herhalde öyle bir bağ kurdum kafamda.

Kitapta beni şaşırtan, heyecanlandıran ikinci husus, filozof Baruch Spinoza'nın bir kuş olarak karışımıza çıkması.

Spinoza bir filozof olarak beni hep ilgilendirdi. Çünkü bir kere ailesi engizisyonundan kaçmış ve Hollanda'ya yerleşmişler. O çok sıradan bir işte çalışmış; gözlük camları yontuyormuş. Böylesine ufak bir iş... Onu daracak bir atölyede cam yontarken ve düşünürken hayal ederim. O ufak hayatı içinde dünyayı değiştiren bir felsefe yarattı. Öyle ki hem Musevilikten aforoz edildi hem Vatikan işlerini tamamen yasakladı. Çok ilginç bir insan aslında. Doğayı tanrıyla denk gören ve laik düşüncenin, rasyonalizmin babalarından biri. Spinoza'ya büyük saygım var. Onu kitapta bir kuş olarak betimlemek, umudun sembolü gibi.

Hikâyenin içinde, Spinoza'nın hemen yanına koyabileceğimiz iki filozof daha var: Ömer Hayyam ve Yunus Emre.

Küçükken Ömer Hayyam okurdum ve Ömer Hayyam olmak isterdim aslında. Onun gibi bir şair olmak isterdim. Kitapların arasında, sanatın içinde ve müzikle büyüdüm. Bu benim için bir şanstı.

İzmir Hayaletleri'nde Hollandalı 16. yüzyıl Rönesans ressamı Bruegel'in iki tablosu önemli yer tutuyor: Biri De boerenbruiloft (Köy Düğünü) (1567), diğeri Dulle Griet (1564). Ben şöyle hissettim: Yangın öncesi İzmir'i yani Smyrna'yı Köy Düğünü'yle, yangın sonrasını da Dulle Griet'le özdeşleştirmişsiniz. Özellikle Köy Düğünü-Smyrna bağı çok çarpıcı. Bu nasıl ortaya çıktı?

Galiba, bunlar içimde bir yerlerde duruyorlardı ve romanı yazarken bir şekilde ortaya çıktılar. İzmir'in yangın öncesi ve sonrası ne olduğuna dair zihnimde birikmiş kırıntıların görsel karşılıkları bu iki tabloydu herhalde. Çünkü bütün çocukluğum, boya tüpleriyle ve babamı resim yaparken izleyerek geçti. Ve babam gençliğinde reproduksiyonlar yaparmış, biraz romanın ana karakterlerinden Elena'nın yaptığı gibi. Elena'ya bu iki tablonun reproduksiyonunu yaptırmak çok zor olmadı.

İngilizce olarak kaleme aldığınız İzmir Hayaletleri'nin Türkçe çevirisini Roza Hakmen üstlenmiş. Roza Hanım da sizin gibi İzmirli ve Türkçeye olağanüstü eserler kazandırmış bir çevirmen.

Evet. Roza Hakmen'in kitabımı çevirmiş olması benim için büyük bir onur. Ve dahası romanımı beğenmiş. Konuştuğumuzda "Bana bugünün İzmir'ini sevdirdin" dedi. Tarifsiz bir gurur duydum.

Aile çevrenizde ya da Levanten cemaatinde nasıl bir yeri var kitabın?

Saniyorum ki bir gurur var. "Bizden biri bu kitabı yazmış", "bizi ne güzel anlattın" gibi tepkiler ulaştı bana.